

SEVR SÜRECİNDE YAPILAN ULUSLARARASI TOPLANTILARDA KÜRT KONUSU VE İNGİLTERE'NİN POLİTİKASI

Arş.Gör.Erol KURUBAŞ*

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere, Anadolu'da başlayabilecek bir başkaldırı hareketini engellemek ve Musul petrol bölgesini denetimi altına alabilmek amacıyla Kürtlerle yakından ilgilenmiştir. Bu makale savaş sonrası Ortadoğu düzenini belirleyecek olan uluslararası toplantılarda İngiltere'nin Kürtler konusundaki yaklaşımlarını ve son hali Sevr Antlaşmasıyla ortaya çıkan "Kürdistan" planını incelemekte ve Kürtlerin İngiliz amaçları uğruna nasıl kullanıldıklarını göstermektedir.

Sevr Antlaşması, Kürtler, Kürdistan Planı, Musul Sorunu.

GİRİŞ

Bugün Türkiye (ve Irak) Kürt konusundan dolayı yoğun biçimde uluslararası baskıya maruz kalmaktadır. Bu baskı hem Türkiye'ye karşı düşmanca davranışlar içinde olan devletlerden, hem de dost ve müttefik olduğumuz ülkelerden doğrudan veya dolaylı biçimde gelmektedir. Bu baskıların amacı, özü itibarıyla bir iç sorun olan Kürt konusunu uluslararası sorun haline dönüştürmek ve Türkiye'ye (ve Irak'a) karşı koz olarak kullanmaya çalışmaktır.

Kürtlerin uluslararası politikada bir koz olarak kullanılmaları günümüze özgü bir olay değildir. Kürt konusunun uluslararası gündeme sokulmaya çalışılması ilk kez Sevr süreci sırasında yaşanmıştır. Dönemin süper gücü İngiltere Kürtleri hem Musul petrolünü ele geçirmek, hem de Anadolu'da başlayabilecek bir başkaldırıcıyı engellemek için kullanmaya çalışmış ve bu çerçevede sorun uluslararası platformlarda ele alınmıştır. Bu süreç Sevr Antlaşmasıyla "Kürt Devleti" kurulmasına kapı açılmak suretiyle son bulmuştur. Ancak kısa süre sonra müttefikler Anadolu hareketinin ciddiye alınması gerektiğini anlayarak onlarla anlaşma yolunu aramışlar ve sonuçta Kürt konusunu uluslararası gündemden çıkartmışlardır. Lozan Konferansı Sevr sürecinin ve öngörülen "Kürdistan" planının resmen sonu anlamına gelmektedir. Ancak bu tarihsel olay Türk toplumunun zihninde Sevr Antlaşmasını "bölünme" ile özdeşleştiren ve etkisini bugün bile devam ettiren bir sendromun doğmasına yol açmıştır. Acaba bu sendrom gerçek mi, yoksa bir vehmi bir korkunun ürünü müydü? İngilizler gerçekten Kürtleri Türklere ayırmak istemişler miydi? Bundan kazançları ne olabilirdi? Kürtler bu gelişmelerden kazançlı çıkmışlar mıydı? Bu ve benzeri sorulara cevap verebilmek için sırasıyla Sevr sürecinde yapılan uluslararası toplantılarda Kürt konusuna yönelik ilgili devletlerin yaklaşımlarını ve sonunda varılan anlaşmayı incelemek gerekmektedir.

1. ULUSLARARASI TOPLANTILARDA KÜRT KONUSU VE "KÜRDİSTAN" PLANLARI

1.1. Paris Barış Konferansı

Birinci Dünya Savaşının sona ermesinden sonra yapılan hazırlık toplantıla-

* Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Öğretim Elemanı.

rının hemen ardından 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı resmen açıldı. Konferansa otuziki devlet katıldı. Ancak barış anlaşmaları hazırlanırken mağlup devletlerle müzakere söz konusu olmamış, "Dört Büyükler" (İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD) her devlet için münasip gördükleri hükümleri kendi aralarında tartışmışlar ve ortaya çıkan anlaşma metinlerini mağlup devletlere sunmuşlardır. Bununla birlikte Konferansa, bir etnik grubu temsil ettiğini ileri süren kimseler kabul edilmiştir. Osmanlı ile ilgili anlaşmanın hazırlanmasına başlanırken kendi taleplerinin göz önünde bulundurulması için müracaat edenler arasında, Kürtleri temsil ettiğini söyleyen Osmanlı'nın eski Stockholm elçisi Şerif Paşa da vardı¹. Konferans, Kürtlerin isteklerini ortaya koymalarına imkan tanıyan ilk uluslararası forum olmanın yanı sıra, Kürt sorununun İngiliz amaçları doğrultusunda "uluslararasılaşması"nda ilk kilometre taşını oluşturma özelliğine de sahipti.

Konferansta Kürt sorunu ilk kez 1919 Ocak sonunda gündeme geldi. İngiliz delegasyonunun etkili isimlerinden Güney Afrika savaş ve politika uzmanı General Y.H. Simet tarafından işlenen ve on kişilik kurulca ileri sürülen bir tasarıda, müttefik olan ve olmayan devletlerin "Ermenistan, Suriye, Mezopotamya, Kürdistan, Filistin ve Arabistan'ın Osmanlı İmparatorluğundan bütünüyle ayrılması" konusunda anlaşmaları gerektiği belirtiliyordu. Ayrıca bu topluluklar için açıkça, onların bağımsız varlığını hazırlamaya yönelik manda rejimlerinin oluşturulması da öngörülmüyordu. Tasarının on kişilik kurulda çok yönlü olarak tartışıldığı sırada "Kürdistan" sözcüğü geçmiyordu. İngiltere Başbakanı Lloyd George bu toprakların, Ermenistan ve Mezopotamya topraklarıyla örtüldüğünü belirtmişti. Fakat daha sonra yapılan birtakım itirazlar sonucunda bu sözcük tasarıda yer aldı².

Konferansta "Kürdistan"³ konusu ile ilgili ilk görüşmeler ise 1919 sonlarında başladı. Bu görüşmelere daha çok İngiliz ve Fransızlar katıldılar. Çünkü bu bölge ve çevresi bu iki devletin çıkar alanı içindeydi. Amaç ise, bu iki devletin çıkarlarının uylaştırılmasıydı. Bundan dolayı konferansta "Kürdistan" konusunda yapılan oturumlara İngiliz-Fransız görüşmeleri demek daha doğru olacaktır.

Bu görüşmelerde İngilizlerin amacı, Kürdistan'ın güney bölgeleri ve Mezopotamya'yı yani Musul petrol bölgesi ve onun güvenlik alanını denetimleri altına almak ve Fransızları bu bölgeden uzak tutmaktı. Bunun içinse çevre güvenliğinin sağlanması gerekiyordu. İngiltere'nin bu toplantıda Kürdistan ve Ermenistan adı altında bağımsız bölgeler oluşturmak için gösterdiği çabaların altında, Türkiye ile Musul ve Türkiye ile Bakü petrol bölgeleri arasında tampon bölgeler kurmak isteği yatmaktaydı. Bu amaçın gerçekleştirilebilmesi ve Ermenilerin de tatmin edilebilmesi için İngiltere Kürtlerin yaşadığı iki ayrı bölge için iki ayrı politika izlemekteydi. Bu bölgeler bir yanda petrolün bulunmadığı ve Ermenilerin toprak isteğinde bulunduğu dağlık bölge, öte yanda petrolün bulunduğu ve çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu düzlük bölge. Bu durum kaçınılmaz olarak bu yerlerde oturan Kürtlere yönelik iki farklı politika izlenmesini beraberinde getiriyordu. Bunlardan birincisi kuzeydeki Kürtlerin bir takım vaatlerle bir yandan oyalanırken öte yandan Anadolu'da başlayabilecek kurtuluş hareketine karşı kullanılmaya çalışılması, ikincisi güneydeki Kürtlerin (Musul ve çevresindekiler) kesin olarak İngiltere'nin denetimine alınması şeklindeydi.

1 Konferansa Araplar adına Kral Faysal ve Ermeniler adına Bogos Nubar Paşa katılmıştır. Bunların talepleri için bkz. Kamuran GÜRÜN, **Savaşın Dünya ve Türkiye**, Ankara, Bilgi Ya., 1986, s. 68-82.
2 M. S. LAZAREV, (Çev. Mehmet DEMİR), **Emperyalizm ve Kürt Sorunu, (1917-1923)**, Ankara, Özge Ya., 1989, s. 129.
3 Bu ifade, inceleme yapılan İngiliz arşiv belgelerinde böyle geçtiği için burada da aynen kullanılmıştır.

Bu politikalar çerçevesinde Kürdistan konusunda yapılan ilk müzakerelerde İngiltere'nin yeni Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Kürtlerle ilgili görüşmeleri geçiştirmek, böylece bu konudaki çıkarlarını tehlikeye atmamak istiyordu. Bu yüzden sorunu şimdilik varolan biçimiyle bırakmak ve Arap ülkelerinin öteki sorunlarının ve bu arada Musul sorununun görüşülmesinden sonra konuya tekrar dönmek üzere Fransa Dışişleri Bakanı B. Barthelot ile anlaştı. Fakat bu sadece diplomatik bir taktikti.

23 Aralık 1919 tarihinde Paris'te İngiliz ve Fransız heyetler arasında yapılan üçüncü toplantıda Kürdistan konusu ele alındı. Toplantı başlamadan önce Barthelot bir nota vererek, "Kürdistan'ın bir parçasının, İngiltere'nin Mezopotamya'daki nüfuz bölgesi içine alınmasını, geri kalanın ise, görece bir Türk egemenliğinin de göz önüne alınarak (çünkü Yukarı Fırat'ta Türkmenler vardı), Kürt aşiretlerinin İngiliz ve Fransız denetimi altında birer federasyona dönüştürülmesini" önerdi⁴. Toplantı başladığında söz alan Lord Curzon, Barthelot'nun sunduğu öneriyi itiraz etti. Curzon, öncelikle bu bölgelerde padişahın gerçek bir egemenlikten yoksun olduğunu, kendisinin böyle bir bölünmeyi kabul edemeyeceğini ve bölgede nispi de olsa Türk hükümrânlığının olamayacağını söyledi. Barthelot bunu kabul eder gibi oldu⁵.

Toplantı sonunda Lord Curzon tarafından sunulan öneriler şunlardı. (i) Kürdistan'ın bütünü için ne İngiliz, ne Fransız, ne de İngiliz-Fransız ortak mandası mümkündür ve buna hiçbirisi istekli değildir. Ancak bunun bir istisnası "Güney Kürdistan"daki yerleşik bölgelerdir. (ii) Geçmiş tecrübelerin ışığı altında, bölgede bir Türk egemenliğinden söz edilmeyecektir. (iii) Kürtler bir yanda Asuriler, öte yanda Ermenilerle birlikte yaşayabilirler. Ancak Kürdistan sorunu, Fransız ve İngilizlerce onaylanan Ermeni devletinin oluşumundan ayrı tutulamaz. (iv) Lord Curzon, Kürtlerin tek bir devlet olarak mı, yoksa ayrı ayrı devletçikler biçiminde mi örgütleneceklerine kendilerinin karar vermelerini istemektedir. Böyle bir durumda Türkler tarafından bir müdahale halinde, mümkün olursa Kürtlere Türk saldırılarına karşı güvence verilmelidir. Fakat ne Fransızlar, ne de İngilizler resmi olarak bir danışman atayabilecektir. (v) Hem Fransızlar, hem de İngilizler, İngiltere'nin Hindistan'da karşılaştığı sınır sorununa benzer bir sorunla karşılaşmak istememektedirler.

Curzon tarafından sunulan bu kararlar, Arap ülkeleri ve Musul konusu sonra ele alınmak koşuluyla Barthelot tarafından aynen kabul edildi⁶. 1919'da Paris'te yapılan bu görüşme sonunda İngiltere'nin resmi politikası da ortaya çıkmış oldu. Bu politikanın temelini Curzon'un görüşleri oluşturuyordu. Ancak bu görüşler, "Kürdistan'da bulunan uzmanların görüşleriyle hiç de uyuşmuyordu. Bu nedenle İngiliz politika yapıcıları kararsızlık içindeydiler. Ama realist bir politika izleyen Curzon'un Kürtlerle uğraşmaya niyeti yoktu. O sadece İngiltere'nin çıkarlarını akılcı bir biçimde korumaya çalışıyordu. Bu nedenle İngiltere Kürtlerin yaşadıkları bölgelerin bütünüyle değil, sadece kendi çıkar alanlarının yani petrol bölgelerinin güvenliğine dayalı bir dış politika izleyerek yeni sınırlar oluşturmalıydı.

1.2. Londra Konferansı ve İngiltere'nin Planları

Müttefikler ABD Başkanı Woodrow Wilson'un, Almanya ile yapılan Versay Anlaşmasının ardından Amerika'ya gitmesinden sonra, Senato'nun onayını alarak

4 Rohan BUTLER– E. L. WOODWARD (Ed.), *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939*, First Series, Vol. IV, London, Her Majesty's Stationary Office, 1952, s. 966.

5 BUTLER– WOODWARD, Vol. IV, s. 967.

6 BUTLER–WOODWARD, Vol. IV, s. 967.

Türkiye'de bir manda kabul edip etmeyeceğini bildirmesini beklemişler, ancak Amerika'daki gelişmeler Başkan Wilson'un cevabını bir hayli geciktirmiştir⁷. Bu nedenle Osmanlılarla yapılacak anlaşma üzerine yeniden ciddi bir biçimde eğilinebilmesi için 12 Şubat-10 Mart 1920 tarihleri arasında Londra'da bir konferans düzenlenmiştir. Konferansta Kürtlerle ilgili görüşmelere sadece İngiliz ve Fransız delegeler katılmıştır.

17 Şubat 1920 tarihinde yapılan ilk dönem toplantısında söz alan Fransız Dışişleri Bakanı B. Barthelot, Musul'un ne Fransa'ya, ne de İngiltere'ye ayrılan bir bölge olduğunu, bu konuda varılacak herhangi bir anlaşmanın Araplarla görüşülerek yapılmasının zorunlu bulunduğunu ve Mezopotamya konusunun büyük ölçüde kuzey sınırının nasıl çizileceğine bağlı olduğunu söyledi. Bu ise kaçınılmaz olarak "Kürdistan"ın bir Türk ili olarak mı kalacağı, yoksa iki mandater devletten birinin yönetiminde mi olacağı sorusunu beraberinde getiriyordu. B. Barthelot, sorumluluğun paylaşılmasına ise pek sıcak bakmıyordu.

Lloyd George ise konuşmasında, İngiltere'nin, Musul'u da içeren bir Mezopotamya'yı manda kabul edeceğini söyledi. Yani Musul kesinlikle İngiliz mandası altında olacaktı. Ancak Musul'a uygulanacak yönetimin ayrıntıları, Fransa'nın Suriye'nin birçok bölümlerinde yaptığı gibi, doğrudan doğruya İngilizlerle Arap hükümetleri arasında görüşülerek belirlenecekti. Bundan başka Lloyd George Fransa'dan, Mezopotamya ve Musul'dan Akdeniz'e uzanacak bir demiryolu ve boru hattı için İngiltere'ye kolaylıklar sağlanmasını da istiyordu.

Toplantı sonunda Kürdistan sorununun çözüme ulaşmasında zor bir konu ortaya çıktı. Fransa'nın Kilikya için mandadan farklı bir çözüme gitmesi ile Kürdistan'ın Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içinde mi olacağı yoksa Azerbaycan gibi bağımsız mı olacağı, bir sorun olarak kaldı. Barthelot bu konuda Lord Curzon'un söyleyecekleri olduğunu belirtti ve toplantı sona erdi⁸. 18 Şubatta yapılan toplantının tutanaklarında ise, Kürdistan'ın statüsü ve sınırlarının daha sonra belirleneceği hükmüne bağlandığı kaydedilmişti⁹.

20 Şubatta yapılan toplantıda, Kürdistan konusundaki görüşmelere devam edildi. Barthelot, önceki görüşmelerde "Kürdistan'ın geleceği ayrıca tartışma konusu olacaktır" ibaresinin, kurulun geçici olarak Kürdistan'ı Türk egemenliği altına koymayı kararlaştırdığı izlenimi verdiğini ve bunun İngiliz hükümetinin görüşü olduğunu sanıldığını belirtti. Bunun üzerine Curzon, Barthelot'nun İngiltere'ye Kürdistan üzerinde bir Fransız-İngiliz ortak himayesini resmi olmayan bir biçimde önerdiğini, ancak İngiltere'nin, Kürdistan işlerine karışmak istemediği için bu öneriyi kabul edemeyeceğini söyledi. Sonuçta Fransa ve İngiltere, "Kürdistan"ın ya tek bir devlet olarak, ya da bir özerk devletler federasyonu içinde bağımsız olmasını kabul ettiler¹⁰. Aslında böyle bir çözüm, İngiliz yetkililer tarafından daha önce ortaya atılmıştı. 31 Ocakta bölgedeki uzmanların gönderdiği raporun sonunda benzer bir çözüm önerilmiş ve bunun Fransızlara empoze edilmesi gerektiği söylenmişti¹¹.

7 GÜRÜN, s.167.

8 Rohan BUTLER- E. L. WOODWARD, **Documents on British Foreign Policy, 1919-1939**, First Series, Vol. VII-VIII, London, Her Majesty's Stationary Office, 1958, s. 103-104; Osman OLCAY, **Sevr Antlaşmasına Doğru**, Ankara, AÜSBF Ya., 1981, s. 44-45.

9 BUTLER-WOODWARD, Vol.VII, s. 104.

10 OLCAY, s. 75.

11 Ahmet MESUT, **İngiliz Belgelerinde Kürdistan, 1918-1958**, İstanbul, Doz Ya., 1992, s. 113'ten, FO 371/193, 175160, 31.1.1920 tarihli yazı.

Mezopotamya topraklarında düzenin korunmasında Hint kıtaları kullanıldığı için, sorun Hindistan yönetimini de büyük ölçüde ilgilendiriyordu. Bundan dolayı Curzon, Hindistan Bakanlığı ile görüşükten sonra konferansta kesin önerilerde bulunabileceğini söyledi. Barthelot, Kürdistan sorununun çözümünün Türkiye sorununun çözümü ile bir bütün olarak ele alınmasının kesinlikle anlaşılması kaydıyla Curzon'un bu önerisini kabul etti¹².

Bu toplantının ardından 23 Şubatta Ortodoğu İşlerine İlişkin Bakanlıklararası Komisyon, Dışişleri Bakanlığında Lord Curzon başkanlığında toplandı ve Kürdistan ve Mezopotamya sorununu ele aldı. Curzon, Kürdistan sorununun Barış Konferansında birkaç kez gündeme geldiğini, ancak tarafların yeterli bilgileri olmadığından uzmanların görüşlerine başvurulmasının kararlaştırıldığını belirterek, heyetten bir çözüm önerisi sunmasını istedi. Bunun yanı sıra Curzon, bu konuda sıkıntı veren iki hususun olduğunu da ekledi. Birinci husus, bölgedeki Sivil Komiser Sir Arnold Wilson'un daha önce ileri sürdüğü, Mezopotamya'nın kuzey sınırlarının güvenliği için en iyi yöntemin özerk Kürt devletleri çizgisi oluşturması görüşüne dayanan "Kürt Devletçikleri Federasyonu" fikrinden¹³ vazgeçmiş olması, ikincisi artık Kürtlerin Türk egemenliği altına dönmek istemeleriydi. Curzon'un kişisel düşüncesi, Londra'nın bölgeyle ilgisini asgariye indirmesi ve Kürdistan'ın kendi haline bırakılması şeklindeydi. Fakat o zaman aynı serbestliği İngiliz egemenliğindeki Araplar istemez miydi? Bu soru, İngiliz yetkilileri düşündürüyordu.

Dışişleri Bakan Yardımcısı Hirtzel, özerk bir Kürdistan kurulmasının olanaksız olduğunu, ancak İngiltere'nin kendi denetimindeki Musul'da bir Kürt devletinin kurulabileceğini söyledi. İngiltere'nin ekonomik çıkarlarının korunabilmesi için açık bir nüfuz bölgesinin oluşturulması gerektiğini belirten Curzon, İngiltere'nin Musul'a kadar uzanmasının, Mezopotamya'ya sahiplenmesinin doğal bir sonucu olacağını kabullenmişti. Bütün bu tartışmalardan sonra heyet "Kürdistan"ın geleceğini Barış Konferansına bırakmaktan başka bir çare bulamadı. Toplantıyı daha sonra yorumlayan Hirtzel, bakanlığının Kürdistan tasarısının terk edildiği izlenimi edindiğini Bağdat Sivil Komiseri Montagu'ya bildirdi. Artık Curzon'un da sık sık belirttiği gibi İngiltere'nin Kürtlere desteği "manevi bir teşvik"ten öteye geçmeyecek ve bu bağlamda Londra, Şerif Paşa'nın Paris'te dinlenmesinin sağlanmasını, Kürt davasına yapabileceği en somut katkı olarak nitelendirecekti¹⁴.

Bu toplantıda da açıkça görüldüğü üzere İngiltere, 1920 Şubat sonlarına doğru, Kürtlerle kesin olarak ilişkilerine bir mesafe koymaya karar vermişti. Özellikle bu karar, kuzeyde yaşayan Kürtlerle ilgiliydi ve İngiltere, 1920 ortalarından itibaren Türklere yanaşmaya ve onları anlaşma masasına oturmaya razı etmek amacıyla Kürtlerden yararlanmaya çalışıyordu. Dolayısıyla bu tarih İngiltere'nin kuzeydeki Kürtlerle ilgili politikasında önemli bir dönüm noktasını da göstermektedir.

İngilizler kendi aralarında yaptıkları bu toplantının ardından konuyu Fransızlarla bir kez daha görüşmek ve bir karara varmak için Londra'daki son görüşmelerini yaptılar. 26 Şubat Perşembe günü Başbakanlık konutunda yapılan toplantıya Dışişleri Bakanı Lord Curzon başkanlık etti. Lloyd George ise o gün toplantıya gelmemişti. Toplantıda Fransız delegasyonu başkanı B. Cambon söz alarak, Kürdistan'ın bağım-

12 OLCAY, s. 76.

13 LAZAREV, s. 85.

14 Mim Kemal ÖKE, **Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu, 1918-1926**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Ya., 1992, s. 70.

sız olup olmayacağını ve bunun konferansça çözümlenmeyeceğini sordu. Curzon, Kürdistan konusunun kurul salonunda çözüme ulaşamayacağını, kurulun Barthelot ile kendisinin konuyu aralarında görüşmelerine karar verdiğini hatırlattı (Lloyd George, daha önce bu kurulun temel ilkelerinden birinin, Osmanlı İmparatorluğundan Türk olmayan soyların yaşadığı tüm bölgeleri ayırmak olduğunu belirtmişti).

Barthelot, Kürdistan konusunda Fransa ile İngiltere arasında Sykes-Picot Anlaşmasında belirlenen duruma göre hareket edilmesinin doğru olmadığını, çünkü bu durumda Fransız bölgesinin (Mavi Bölge) Musul yönünde daraltılmış, İngiliz bölgesinin (Kırmızı Bölge) ise, aynı yönde genişletilmiş olacağına dikkat çekti. Ayrıca Kürdistan yeni bir öge olup, geleceği Sykes-Picot Anlaşması ile belirlenmemişti. Barthelot'a göre orada, değerli maden ocakları bulunuyordu ve her ne kadar Kilikya'da bakır ve bazı başka madenler bulunmaktaysa da İngiliz bölgesinde çok daha büyük değerli maden kaynakları olduğu sanılmaktaydı¹⁵. Lord Curzon, konferansta bu ayrıntıların görüşülmesinin zor olacağını ve Barthelot'un görüşlerinin gerçeği yansıtmadığını söyledi. Curzon'a göre İngiltere'nin Kürdistan'dan elde edeceği bir şey yoktu. Burası ile ilgileri, sadece yönetecekleri ülkenin komşusu olmasıyla sınırlıydı. Barthelot, Kürdistan'ın Ermenistan ve Süryani-Keldani bölgesine bitişik olmasından doğan özel bir anlamı ve önemi bulunduğunu, bu konuda Fransa'nın yeni Başbakanı ve Dışişleri Bakanı olan Alexandre Millerand'ın görüşlerinin alınmasının beklenmesini önerdi. Millerand ise, Kilikya Ermenilerinin konuya çok önem vermelerinden endişe duyuyordu¹⁶.

Böylece Londra Konferansında iki büyük devlet arasında yapılan görüşmelerde Kürdistan konusu kesin bir çözüme kavuşturulamamış, konunun görüşülmesi bir başka konferansa bırakılmış oluyordu. İngiliz askeri çevreleri ise Kürt sorununun Barış Konferansında ele alınış biçiminden rahatsızlık duyuyordu. 15 Mart 1920 tarihinde Genelkurmaydan gelen bir mektupta, kuzey Kürt bölgelerindeki askeri-politik durumla ilgili olarak büyük bir endişe duyulduğu belirtilerek, bu bölgelerdeki bütün hak ve çıkarların diğer müttefiklerin yararına uygun bir biçimde ayarlanmasına değinen barış görüşmelerinin, İngiltere'yi askeri açıdan çok zor olan birtakım askeri değişiklikler yapmaya ittiği bildiriliyordu. Kısacası Genelkurmay hiçbir askeri risk almak istemiyordu¹⁷.

26 Mart 1920 tarihinde Curzon, İstanbul Yüksek Komiserliğinden Amiral Sir J. de Robeck'e gönderdiği telgrafında Barış Konferansındaki hedeflerini açıkladı. Buna göre Kürdistan, İngiliz veya Fransızların tek başlarına oluşturacakları bir himaye altına sokulamayacağı gibi, bölünmüş bir himaye veya Avrupa himayesi altında bir devletler grubu şeklinde de olmayacaktı. Ama Türkiye'den ayrılmış özerk bir Kürdistan'ın, Türk hükümlerinde olamayacağı da kesindi¹⁸.

İngiliz resmi politikasının hedeflerini bu şekilde açıklayan Curzon, San Remo Barış Konferansı başlamadan kısa bir süre önce, 13 Nisanda bakanlıklar arası bir toplantı düzenleyerek Kürdistan konusunu son bir kez daha tartışmaya açtı. Toplantıya, Dışişleri, Sömürgeler, Savaş, Hava ve Hindistan bakanlıklarından yetkililer katıldı. Bunlar arasında Savaş Bakanlığında W. H. Gibbon, John Tilley, E. Forbes

15 BUTLER- WOODWARD, C.VII, s. 257.

16 BUTLER- WOODWARD, C.VII, s. 258.

17 LAZAREV, s. 169.

18 Kenneth BOURNE-D.Cameron WATT (Ed.), *British Documents on Foreign Affairs; Report and Papers from Foreign Office Confidential Print*, Part II, Series B, Vol.I, University Publication of America, 1985, s. 283.

Adams, Dışişlerinden L. Oliphant, Hava Bakanlığında Hugh Trenchard ve J. A. Chamier ile Hindistan Bakanlığında John Shuckburg vardı.

Toplantıda önce, 1919 ve 1920 yılları içerisinde gerçekleştirilen toplantılarda sunulan üç öneri tartışıldı. Bu önerilerden birincisi, Musul vilayeti çevresinde özerk Kürt devletçikleri kurulması; ikincisi, Kürdistan'ın İngiliz ve Fransız nüfuz alanlarına ayrılması yönündeki Fransız isteği; üçüncüsü de İngiltere'nin Kürdistan'dan çekilerek kendisini nehir bölgeleriyle sınırlandırması şeklindeydi¹⁹. Birinci ve ikinci önerinin hangisinin uygulanacağına ilişkin kararsızlığı gidermek için, Dışişleri Bakanlığında Vansittart, Kürdistan'dan derhal çekilme önerisini kapsamayan, fakat sorunun çözümünü gelecek yıla bırakan bir rapor taslağı sundu. Bu öneri kabul edildi ve toplantı İngiltere'nin "Güney Kürdistan"ı Mezopotamya'nın bir parçası olarak, "Kuzey Kürdistan"ın ise, Vansittart'ın önerdiği şekliyle ele alınmasını gerektiği hususunda bir uzlaşmaya varılarak son buldu. Vansittart'ın önerileri, ileride imzalanacak Sevr Antlaşmasının "Kürdistan"la ilgili maddelerinin hemen hemen aynıydı²⁰.

1.3. San Remo Konferansı ve Üçlü Anlaşma

19 Nisan 1920 tarihinde San Remo'da toplanan konferansın amacı, Osmanlıyla nihai bir anlaşma yapılmadan önce Kürdistan sorununun da arasında olduğu birtakım konuları tekrar görüşmek ve kesin bir karara bağlamaktı. Yapılan ilk toplantıda Lloyd George, Kürdistan konusunun ele alınmasını önerdi. Lord Curzon söz alarak, bu konunun çözümünün çok zor olduğunu, bölgenin Ermenistan'ın yanı başında yer aldığı ve Asuri-Keldani Hıristiyanları ilgilendirdiği için Avrupalı devletler bakımından ilgi çekici olduğunu bildirdi. Ayrıca Güney Kürdistan'ın, İngiltere'nin mandası altına alınacak olan Musul vilayetinin bir bölümünü oluşturduğunu söyleyerek, Fransız ve İngiliz hükümetlerinin, ülkenin bazı bölümleri de himaye kurabileceklerini, ancak her ikisinin de bu sorumluluğu yüklenmek istemediği belirtti. Ona göre ülkeyi Türkiye'den ayırıp özerklik vermek iyi olacaktır. Bu arada Kürtlerin ne istediğini ve özerk bir devlet olarak örgütlendirilecek olurlarsa, ne denli bir denge oluşturabileceklerini kestirmek güçtü. Curzon kendisinin kişisel olarak Kürtlerin duygularını anlamaya çalıştığını ve bunun için İstanbul, Bağdat ve başka yerlerde soruşturmalar yaptırdıktan sonra, sonuçta, temsil yeteneği olan bir Kürt bulma imkanı elde edemediğini belirtti. Hiçbir Kürt, kendi aşireti dışında hiç kimseyi temsil etmemekteydi. Şerif Paşa, kendini Kürtlerin temsilcisi olarak göstermişse de, onu böyle tanıyan pek yoktu. Öte yandan Kürtler, arkalarında bir büyük devlet olmadıkça varlıklarını sürdüremeyecekleri izlenimi vermekteler.

Lord Curzon Kürtlerin, İngiliz veya Fransızların himayesini kabul etmemeleri halinde, Türk himayesini yeğleyebileceklerini, çünkü Türk yönetimine alışmış olduklarını, bu yüzden başka bir hamî bulunamaması halinde, bölgenin Türkiye'den ayrılmasının güç olacağını söyledi. Musul vilayetinin dağlık bölgesinde de Kürtler bulunduğu için Kürdistan'ın güneyinde bir bölümünün İngiliz çıkarlarını ilgilendirdiğini vurgulayan Curzon, bağımsız bir Kürdistan kurulması halinde, Musul'daki Kürtlerin buradan ayrılarak Kürt devletine katılacaklarını, ancak Kürtlerin bunu istememeleri durumunda İngiliz mandasını kabul etmeyi mi, yoksa kendi vatandaşlarına katılmayı mı yeğleyecekleri konusunda karar vermelerinin sağlanması gerektiğini belirtti. Ona göre bu konuyu anlaşma içinde çözmek çok zordu.

19 Robert OLSON (Çev. B. PEKER, N. KIRAÇ), *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Sait İsyanı (1880-1925)*, Ankara, Özge Ya., 1992, s. 86.

20 OLSON, s. 87.

Toplantı sonunda bu konunun tamamen İngiliz ve Fransızları ilgilendirdiği ve çekinceli olarak kaydedilmesi gerektiği belirtildi ve bu konu daha sonra görüşülmek üzere oturuma ara verildi²¹. Konferansın o günkü oturumu kapandığında 5 sayılı toplantının ekinde, "Kürdistan'a İlişkin Değiştirilmiş Madde Tasarıları" hazırlanmıştı²². 5 sayılı toplantıda hazırlanan bu taslak, Sevr Anlaşmasının 62, 63 ve 64. maddeleri olarak aynen kabul edildi.

23 Nisanda yine San Remo'da "Üçlü Anlaşmanın Manda Topraklarına Uygulanması" konusunda bir başka toplantı daha yapıldı. Bu toplantıda genellikle "Güney Kürdistan" ve Musul vilayetiyle ilgili sorunlar ele alındı. Lord Curzon Üçlü Anlaşmada, Kürdistan'daki nüfus bölgelerinden hiç söz edilmemesini kabule hazır olduklarını, İngiltere'nin ilgi göstereceği tek bölgenin, Musul vilayetinin bölünmez bir parçası olan Süleymaniye çevresindeki yerler olacağını ve Kürdistan'ın geri kalanı üzerinde İngiltere'nin hiçbir ekonomik öncelik hakkı elde etmeye kalkmayacağını bildirdi. Lloyd George burada araya girerek, bu durumun bir sonucu olarak da İngiltere'nin, bölgede düzenin korunması için hiçbir yükümlülük kabul etmeyeceğini söyledi. İngiltere'nin isteklerinin özellikle Musul'un kuzey sınırlarının ne olacağını Barthelot'un sorması üzerine Curzon, bu sınırların, Musul Vilayetinin mevcut sınırları olduğunu belirtti.

Vansittart'ın belirttiğine göre bu Üçlü Anlaşma, Londra'da hazırlanandan farklı olarak, Kürdistan'ın özerkliği ve ileride Kürdistan'ın bağımsız olacağı gibi iki varsayıma göre hazırlanmıştı²³.

23 Nisan 1920 tarihli, üzerinde "çok gizli" kaydı bulunan Üçlü Anlaşma Tasarısının²⁴ giriş bölümünde, "bağıtlı devletlerin Kürdistan'ın derhal veya ileride bağımsız olması gerekliliğini kabul ettiklerini ve bu ülkenin gelişmesini özendirme ve yönetiminde gereksinme duyabileceği yardımı sağlama bakımından bu konuda uluslararası rekabeti ortadan kaldırmanın iyi olacağını göz önüne aldığı"ni belirtmesine rağmen, anlaşmanın içeriğinden de anlaşılacağı üzere tasarı, bağıtlı devletlerin her birinin çıkarlarının en iyi biçimde korunması ve kendi aralarındaki uyuşmazlıkların giderilmesi esası üzerine kurulmuştu. Tasarı, müstakbel Kürt hükümetine yardım vaatlerinden başka, Kürtler için hiçbir somut öneri sunmuyordu. Konferansta da kabul gören Üçlü Anlaşmaya göre, Sykes-Picot Anlaşmasına da uygun olarak, Dicle'nin batısı Fransızlara veriliyordu. Kürdistan'ın sınırları ise, "Mavi Bölge"nin doğusu (Fransız bölgesi olarak belirlenen ve Dicle'nin batısında Sivas'ın Yıldız Dağına kadar uzanan bölge), Ermenistan'ın güney sınırının güneyi (Van Gölünün güneyindeki dağlık bölgeyi bölecek olan sınır) ve Irak'ın kuzey sınırının kuzeyi olarak tanımlanmaktaydı. Kürdistan'ın özerklik planı ise, daha sonra Sevr Anlaşmasında da kesin olarak hükme bağlandığı gibi, İstanbul'da toplanacak bir komisyon tarafından hazırlanacaktı. Plan, Nasturi ve Keldanilerle bu bölge içindeki diğer etnik ve dini azınlıkların korunmasına ilişkin tam güvenceleri de kapsayacaktı.²⁵

Böylece Sevr Antlaşmasında yer alacak olan Kürdistan ile ilgili hükümler, San Remo Konferansı ile son şeklini alıyordu. Fakat bu kararlar gerçekte, diplomatik

21 BUTLER-WOODWARD, Vol.VIII, s. 43-44; OLCAY, s. 465-466.

22 Bu maddeler için bkz. BUTLER-WOODWARD, Vol.VIII, s. 44-45; OLCAY, s. 467.

23 BUTLER-WOODWARD, Vol.VIII, s. 133.

24 Tasarının tam metni için bkz. BUTLER-WOODWARD, Vol.VIII, s. 141.

25 Seha MERAY-Osman OLCAY, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, Ankara, AÜSBF Ya., 1977, s. 67-68.

kurnazlıklar, dolaylı sözler ve koşulların yoğun etkisiyle alınmıştı ve Kürtlerin kendi kaderini belirlemesinin pratikte mümkün olmadığını gösteriyordu. Ayrıca bu kararlar, Kürtlerin "Kürdistan"ın bütünlüğüne olan inancını ve umudunu kırdı. Hemen hemen aynı günlerde Şerif Paşanın Paris Konferansında Kürtlerin temsilciliğinden vazgeçme kararının bir nedeni, Müttefiklerin almış olduğu bu kararlardı. Konferansta belirlenen "Kürdistan" sınırları, ilk başta İran'daki ve kuzeydeki Kürtlerin bir bölümünü dışarda bırakıyordu. Eğer güneydeki Kürtler, "bağımsız Kürt devleti" ile birleşmezse, onlar da bu sınırlar dışında kalacaklardı. Ayrıca konferansta "özerklik" veya "özerklikten bağımsızlığa geçiş" in bütünüyle zorunlu olmadığı da ilan ediliyordu. Nihayet, "Kürdistan" ile ilgili üç büyük devletin ortak tasarısı, bu bölgenin ekonomik ve politik nüfuz alanlarına bölünmesini öngörüyordu²⁶.

2. SEVR ANTLAŞMASINDA ÖNGÖRÜLEN "KÜRDİSTAN" PLANI VE GELEN TEPKİLER

2.1. "Kürdistan"ı Kuran Hükümler ve Değerlendirmesi

Sevr Antlaşmasının altıncı bölümünün 88-92. maddeleri ile kurulan "Ermenistan Devleti"ne Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis illeri ile Harşit Nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yere kadar olan topraklar veriliyordu. Antlaşmanın "Kürdistan"la ilgili olan 62-64. maddeleriyle de İngiltere'nin amaçlarına uygun olarak, birtakım koşullar öngörülerek, ancak bir yıl sonra bağımsız olabilecek özerk bir Kürdistan kurulmasına karar veriliyordu. Bu maddelerdeki hükümler şöyleydi:

"Madde-62: Fırat'ın doğusunda, ileride saptanacak Ermenistan'ın güney sınırının güneyinde ve 27. maddenin II/2. ve II/3. fıkralarındaki tanıma uygun olarak saptanan Suriye ve Irak ile Türkiye sınırının kuzeyinde, Kürtlerin sayıca üstün bulunduğu bölgelerin yerel özerkliğini, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak altı ay içinde, İstanbul'da toplanan ve İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetlerinden her birinin atadığı üç üyeden oluşan bir komisyon hazırlayacaktır. Herhangi bir sorun üzerinde oybirliği oluşmazsa, bu sorun, komisyon üyelerince, bağlı oldukları hükümetlerine götürülecektir. Bu plan, Süryani-Geldaniler ile, bu bölgelerin içindeki öteki etnik ve dinsel azınlıkların korunmasına ilişkin tam güvenceler de kapsayacaktır; bu amaçla İngiliz, Fransız, İtalyan, İranlı ve Kürt temsilcilerden oluşan bir komisyon incelemelerde bulunmak ve işbu antlaşma uyarınca, Türkiye sınırının İran sınırı ile birleşmesi durumlarında, Türkiye sınırında yapılması gerekebilecek düzeltmeleri kararlaştırmak üzere bu yerleri ziyaret edecektir.

Madde-63: Osmanlı hükümeti, 62. maddede öngörülen komisyonlardan birinin ya da ötekinin kararlarını, kendisine bildirildiğinden başlayarak üç ay içerisinde kabul etmeyi ve yürürlüğe koymayı şimdiden yükümlenir.

Madde-64: İşbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından bir yıl sonra, 62. maddede belirtilen bölgelerdeki Kürtler, bu bölgelerdeki nüfusun çoğunluğunun Türkiye'den bağımsız olmak istediklerini kanıtlayarak Milletler Cemiyeti Konseyine başvururlarsa ve Konsey de bu nüfusun bu bağımsızlığa yetenekli olduğu görüşüne varırsa ve bu bağımsızlığı onlara tanımayı Türkiye'ye salık verirse, Türkiye, bu tavsiyeye uymayı ve bu bölgeler üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçmeyi şimdiden yükümlenir.

Bu vazgeçmenin ayrıntıları başlıca Müttefik devletlerle Türkiye arasında yapılacak özel bir sözleşmeye konu olacaktır. Bu vazgeçme gerçekleşirse ve gerçekleş-

26 LAZAREV, s. 158.

şecceği zaman Kürdistan'ın şimdiye dek Musul Vilayetinde kalmış kesiminde oturan Kürtlerin, bu bağımsız Kürt devletine kendi istekleriyle katılmalarına, başlıca Müttefik devletlerce hiçbir karşı çıkışta bulunulmayacaktır.”²⁷

Antlaşmanın 62. maddesinde açık olmayan birkaç nokta göze çarpmaktadır. Her şeyden önce öngörülen “Kürdistan”ın Ermenistan ile olan sınırları belirsizdir. Ermenilerin yıllar önce terk ettikleri ve uzun süredir Kürtlerin çoğunlukta olduğu bazı yerler, “Ermenistan’ın daha sonra belirlenecek olan sınırının güneyinde” olmayacaktır. Yani planlanan “Kürdistan”ın kuzey sınırları tam açıklığa kavuşturulmuş değildir. Öte yandan, hazırlanan özerklik planına göre Kürdistan’ın kimin himayesinde olacağı belli değildir. İngiliz veya Fransızların himayesinde mi, yoksa geçici olarak bir Türk himayesi mi olacak, sonuçta tam bağımsız bir Kürdistan ortaya çıkacak mı belli değildir. Ancak 64. maddede, “Türkiye’den ayrılmak arzusu”ndan söz ediliyor ki, bu durumda geçici bir Türk himayesinin düşünüldüğü söylenebilir. Ayrıca bu maddede ileriye yönelik oluşturulması istenen komisyon ve planlardan söz edilmiş olması belirsizliği daha da artırmaktadır.

64. maddede Kürtlerin bağımsızlıklarını kazanabilmek için ne gibi engelleri aşmaları gerektiği belirtilmektedir. Buna göre 62. maddede çizilen sınırlar içinde oturan Kürtler, antlaşma başkanlığının saptadığı tarihten başlayarak geçen bir yıl içinde -ki bu bile belirsizdir- Türkiye’den ayrılarak tamamen bağımsız olmak arzusunu ortaya koyacaktır. Ancak bunun nasıl olacağı, ölçüsünün ne olacağı ve Kürtler adına kimin bunu ortaya koyacağı belirsizdir. Bu belirsizliğe rağmen yine de Kürtler bu koşulu yerine getirebilirse, Milletler Cemiyetine başvuruda bulunabileceklerdir. Bundan sonra ikinci bir engel veya koşul öne sürülmektedir. Milletler Cemiyeti, bu halkın bağımsızlık isteğini gerçekleştirecek nitelikte olduğu kanısına varacak, sonra bunun yerine getirilmesini tavsiye edecektir. Türkiye bu durumda tavsiyeye uyarak haklarından vazgeçecektir. Tabii antlaşmanın yapılmasının üzerinden en az bir yıllık bir süre geçmişken ve Yakındoğu için yeni dengeler kurulup paylaşım yapılmışken, Milletler Cemiyetinin en etkin üyesin olan İngiltere, niçin bu bağımsızlık isteğini kabul etsin, bunu anlamak mümkün değildir. Ayrıca bu tarihten sonra İngiltere’nin Anadolu’da gelişen hareketi dikkatle izlediği ve ona göre politika izlediği göz önüne alınacak olursa, bu maddeyle ortaya konan koşulların, zaman kazanmak amacına yönelik olduğu düşünülebilir. Bundan başka İngilizlerin Musul’a ne kadar önem verdiği ortadayken, niçin Musul’daki Kürtlerin müstakbel bağımsız Kürt devletine katılmasına izin vereceği de ayrı bir tartışma konusudur.

Olson’a göre Sevr Antlaşmasının, bağımsız fakat parçalanmış bir “Kürdistan” sunmuş olması bir çelişkidir. Antlaşmadan anlaşılacağı üzere “Kürdistan”ın geniş bölümleri İran ve Irak’a katılacaktır. Bununla birlikte bağımsız ve birleşik Kürdistan’ı savunan Kürt önderlerin, İngiltere’nin desteğini almaya çalışmaları da bir başka çelişkidir²⁸. Aslında bu da İngilizlerin gerçekte bir Kürt devleti kurma konusunda ciddi olmadıklarını göstermektedir.

Osmanlı devleti ile imzalanan bu antlaşma, Kürt milliyetçilerinin hak iddia ettikleri toprakların üç parçaya ayrıldığını tescil etmektedir. Öngörülen Kürdistan ise sadece Türkiye’deki Kürtlerle ilgilidir. İran ve Irak’ta yaşayan Kürtler, Musul’dakiler hariç, bu Kürdistan planında göz önüne alınmamıştır. Lazarev’in de belirttiği gibi²⁹

27 MERAY-OLCAY, s. 67-68.

28 OLSON, s. 49.

29 Bkz. LAZAREV, s. 185.

birçok tarihçinin, Sevr Antlaşmasının maddelerini yorumlarken, Kürtlerle ilgili kısımları birkaç cümleyle geçiştirmeleri bir rastlantı değildir. Onlar bu maddelerin ciddiyet taşımadığı kanısındaydılar.

O halde bu denli zorlu ve hatta gerçekleşmesi olanaksız maddelerin anlaşma metnine alınmasından İngilizler ne umuyordu? İngiltere'nin bugünkü Irak sınırına kadar olan bölgede (çünkü daha güneyde petrol var) bir Kürt devleti kurulmasını istemesinin temelinde bir takım jeopolitik nedenler olduğu düşünülebilir³⁰. Bu jeopolitik nedenlerden en önemlisi, Avrupalı devletlerin Anadolu Türkleri ile Orta Asya, özellikle Azerbaycan Türkleri arasında bir tampon devlet kurma düşüncesidir. Diğer jeopolitik neden, Türkiye ile İran'daki Azeriler arasına bir tampon koymaktır. Kürt devleti bunun için iyi bir fırsattır. İngiltere pantürkist akımlardan çekinmekte ve Anadolu'daki harekete pantürkist akımların egemen olması karşısında önlem olarak onu sınırlamak istemektedir. Ayrıca İngiltere bir Kürt devleti kurulması halinde, bölge devletlerinin potansiyel gücünü azaltabileceğini de düşünmekte ve gerektiğinde bu devletlere karşı Kürt kartını oynamayı tasarlamaktadır.

Benzer jeopolitik amaçlar, antlaşmayla ilgili olarak Londra'dan çekilen bir telgrafta yer alan ilginç yorumda da görülmektedir. Buna göre "böyle bir devlet kurulmasının amacı Türkiye, Ermenistan ve Mezopotamya arasına bir tampon koymaktır. Milliyetçi Türklerin bunu kabul etmeyeceği ise açıktır. İngiltere, Mezopotamya'daki güvenliğini korumak için Türkiye'yi güçsüz tutmak peşindedirler³¹." Telgrafta göre Kürdistan'ın bağımsızlığı, Mezopotamya'nın güvenliğini sağlayabilmek için Türk milliyetçilerini güçsüz bırakmak koşuluna bağlıdır. O halde İngilizlerle Türkler, Mezopotamya konusunda anlaşabilirlerse, böyle bir devlete gerek kalmayacaktır. Nitekim bu antlaşmada bir yıllık bir sürenin öngörülmesinin, Türklerin eğilimini anlamak amacıyla yönelik olduğu da düşünülürse, bu durum daha açık görülebilecektir. Çünkü Yıldız'ın da ifade ettiği gibi³², gerçekte İngilizler ve hatta Müttefiklerin tamamı bir devlet geleceğinden gelen, kurumlarını hâlâ koruyan Anadolu'daki Türk toplumunun eğilimini dikkatle izlemekte ve ona göre bir politika saptamaktadırlar.

Sasuni'nin yorumuna göre bu antlaşmada, genellikle İngilizlerin etkisi ve uzun vadeli amaçları göze çarpmaktadır. Irak sınırını Diyarbakır ve Malatya'ya doğru genişleterek, oraları da İngiliz himayesine almak olanaksız olduğundan, İngilizler öyle bir Kürdistan tasarlamaktadırlar ki, bu devletin bağımsızlığı zaman ve koşullara bağlı olsun ve böylece Kürtler vasıtasıyla buralarda nüfuzlarını devam ettirebilsinler³³.

2.2. Osmanlı Devleti'nin Tepkisi

Müttefiklerin 26 Nisan 1920'de San Remo Konferansının sonunda vardığı "Kürdistan" planı, nihai anlaşma olan Sevr Antlaşmasına aynen yansıtılmıştır. Hazırlanan antlaşma metni 11 Mayıs 1920 tarihinde Osmanlı hükümetine sunuldu³⁴ ve Türklerle cevap vermek için bir ay süre tanındı. Osmanlı hükümeti bu bir aylık süre

30 Bu jeopolitik nedenlerin ayrıntısı için bkz. Robert OLSON, "The Kurdish Question in Aftermath of the Gulf War: Geopolitical and Geostrategic Changes in the Middle East", *Third World Quarterly*, Vol. 13, Issue 3 (September 1992), p. 479-480.

31 Laurence EVANS (Çev. Tefik ALANAY), *Türkiye'nin Paylaşımı (1916-1926)*, İstanbul, Milliyet Ya., 1972, s. 276.

32 Hasan YILDIZ, *Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan*, İstanbul, Koral Ya., 1992, s. 82.

33 Garo SASUNİ (Çev. B. SARTARYAN - M. YETKİN), *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yüzyıldan Günümüze Kürt-Ermeni İlişkileri*, İstanbul, Med Yayinevi, 1992, s. 180.

34 Müttefiklerin Osmanlılara anlaşmayı imzalamak için izledikleri usul için bkz. GÜRÜN, s. 90-93.

bitmeden evvel müracaat ederek 15 günlük ek süre talep etti ve bu kabul edildi. Bu arada antlaşmanın kabülünü kolaylaştırmak için Yunan ordusu 23 Haziran'da taarruza geçti. Paris'te bulunan Osmanlı heyeti başkanı Tevfik Paşa, 17 Mayıs'ta Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya yazdığı mek-tupta, antlaşmaya olan tepkisini ve metnin değişmesi gerektiğini bildirmişti³⁵. Osmanlı hükümeti kendisine tevdi edilen metinlerle ilgili görüşlerini 25 Haziran'da Konferansa ulaştırdı. Müttefikler 16 Temmuz'da antlaşmanın son halini Osmanlı heyetine sundu. Heyet bunun ardından hükümet adına cevap verdi³⁶. Buna göre Kürtler hiçbir biçimde tam bağımsızlık istememişlerdi, bundan sonra da istemeyeceklerdi. Ama halk bağımsızlık yönünde bir istek açıklarsa hükümet, Kürtlerin çoğunlukta bulunduğu bölgelerde yerel özerkliği benimseme ilkesini kabul etmeye hazırdı. Yazının devamında, 62. maddede gösterilen sınırların gerçek ırksal duruma uygun düşmediği, bazı yörelerin Türk olduğu ve Kürtlerin özellikle Bitlis, Van vilayetleriyle Musul'un bir bölümünde yoğun olduğu vurgulanarak, "milliyetler ilkesi"nin gerçeğe uygun olarak yapılması konusunda anlaşmazlık çıkarsa uluslararası bir komisyonun inceleme yapması öneriliyordu.

Müttefikler bunun üzerine 21 Temmuz 1920'de Osmanlı hükümetine ulti-matom niteliğinde bir cevap verdiler. Cevapta "Kürdistan"dan açıkça söz edilmemekle birlikte, "Müttefiklerin, Türk çoğunluğunun bulunmadığı yerleri Türk boyunduruğundan kurtarmaya karar verdikleri" belirtiliyor ve antlaşmayı kesinlikle kabul ettiğini bildirmesi için Osmanlılara 27 Temmuz'a kadar mühlet tanınıyordu³⁷. Bu durum karşısında Sultan Vahdettin başkanlığında toplanan Şûrayı Saltanat 22 Temmuz 1920'de antlaşmanın kabul ve onayına karar verdi³⁸. Sevr Antlaşması 10 Ağustos'ta Osmanlı heyetinden Maarif Nazırı Bağdatlı Hadi Paşa, Şûrayı Devlet Başkanı Rıza Tefik ve Bern Sefiri Reşat Halis Beyler tarafından imzalandı³⁹. Antlaşma imzalanırken, Şerif Paşa ve Diyarbakırlı Fahri Bey de Sevr'deydiler.

2.3. Kürtlerin ve Anadolu Hareketinin Tepkileri

Bir takım Kürt önderleri için Sevr Antlaşması tam bir düş kırıklığı meydana getirmiştir. Daha antlaşmanın ilk hali ortaya çıktığı andan başlayarak Şerif Paşa ve onun gibi düşünenler, İngilizlerden umudunu keserek Türklerden yana tavır koymuşlardı⁴⁰. Bu düş kırıklığı sadece Şerif Paşa için geçerli değildi. Eski Şura-yı Devlet Reisi ve Ayan Azası olan Kürdistan Teali Cemiyeti Başkanı Seyit Abdülkadir'in yanı sıra, önemli Kürt şahsiyetlerinden ve Kürt milliyetçiliğinin lokomotifliğini yapmış olan Hamidiye Alayları eski komutanlarından Cıbranlı Halit Bey, Ağrı isyanlarının önderi İhsan Nuri, Bitlis Meb'usu Yusuf Ziya gibi kimseler, Sevr Antlaşması sonucu oluşan tablo karşısında Türklerden yana tavır koyarak Milli Mücadelede yer almışlardı⁴¹. Dolayısıyla, antlaşmanın Kürtler açısından önemli bir sonucunun, Kürtlerin yüzünü İngilizlerden Türklerle çevirmesi olduğu söylenebilir. Bundan sonra, uzun yıllar İngilizlerden beklenen himayeli özerklik isteği, bu kez Ankara hükümetinden istenir olacaktır. 1920

35 Mektup metni için bkz. Hikmet BAYUR, *Türk Devletinin Dış Siyaseti*, Ankara, 1942, s. 60.

36 Osmanlı hükümetinin antlaşma tasarısına cevabının tam metni için bkz. MERAY-OLCAY, s. 8-30.

37 Müttefiklerin yanıtı için bkz. MERAY-OLCAY, s. 31-34.

38 Kürdistan Teali Cemiyeti Başkanı Seyit Abdülkadir de, Osmanlı hükümetinin barış antlaşmasını imzalamaya karar verdiği şûrayı Saltanat'ta bulunmaktadır. şûrada bulunanların adları için bkz. MERAY-OLCAY, s. 39.

39 Hamza EROĞLU, *Türk İnkılap Tarihi*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1982, s. 211; MERAY-OLCAY, s. 47, 185, GÜRÜN, s. 93.

40 Bkz. Tarık Zafer TUNAYA, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, C.2, 2.b., İstanbul, Hürriyet Vakfı Ya., 1988, s. 204.

41 YILDIZ, s. 157.

sonunda patlak veren Koçgiri ayaklanması bunun en açık kanıtını oluşturmaktadır.

Sevr Antlaşmasının Osmanlı hükümeti tarafından imzalanmasına Ankara'nın tepkisi ise serttir. Onlar için Sevr barış değil, savaş antlaşmasıydı. Sevr'e karşı Ankara'nın sert ve ödünsüz tutumu karşısında antlaşma hükümlerinin uygulanamayacağını anlayan Müttefikler Ankara'ya yakınlaşmaya ve hükümleri yumuşatmaya karar verdiler. Bunun için toplanan Londra Konferansına Ankara'dan da temsilci çağırılarak bir anlaşma zemini oluşturulmaya çalışıldı. Bundan sonra İngilizler gittikçe Ankara ile temaslarını artıracaklar, bununla orantılı olarak Kürtlerle ilişkilerini azaltacaklardır. Sonuçta Kürt konusu uluslararası gündemden çıkarak, bir iç sorun haline gelecektir. Lozan bunun resmi belgesidir.

SONUÇ

Her şeyden önce, Sevr Antlaşması ve sonrası gelişmeler göstermektedir ki, İngilizler Kürtleri muğlak ve uygulanması imkansız bir takım vaatlerle kandırılmışlar ve onları amaçlarına ulaşmak için bir araç olarak kullanmışlardır. İngiltere esasen Kürtlerden çok üzerinde yaşadıkları topraklarla ve petrole ilgilenmiştir. Ancak hazırlık toplantıları dahil Paris Barış Konferansı ve Sevr Antlaşmasının, sonuç ne olursa olsun, Kürt sorununu ilk kez uluslararası platforma taşıdığı da bir gerçektir. Sultan II. Mahmud'un merkezileştirmeye yönelik reformlarından o güne kadar Osmanlı'nın bir iç sorunu olan Kürt konusu, bu dönemde kısa süreyle de olsa uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Bu haliyle Sevr Antlaşması, Kürt milliyetçileri için bir dayanak noktası oluşturmuş ve Kürt milliyetçileri seslerini uluslararası topluma duyurmaya çalışırken hep bu antlaşmanın ilgili maddelerine göndermeler yapmışlardır. Bir bakıma bu maddeler onlar için, uluslararası toplum tarafından tanınmışlığın ve kabul edilmişliğin göstergeleri olmuştur. Antlaşma her ne kadar uygulama alanı bulamamışsa da Kürt milliyetçileri ve Batılılar tarafından her zaman bir anlam taşımıştır.

Bu tarihsel deneyim ayrıca Kürtlerin büyük devletler tarafından nasıl kullanıldıklarının ve daha sonra amaçlarına ulaştıktan sonra onları yüzüstü bıraktıklarının da delilini oluşturmaktadır. Ortadoğu'nun zengin petrol yataklarına sahip bu bölgesinde yaşayan Kürtler büyük devletlerle yaptıkları stratejik işbirliğinde daima büyük devletlerin bölge devletlerine karşı kullandıkları birer dış politika aracı olmuşlardır. Bu durum Kürtlerin gelecekte de böyle bir tutum içine girmeleri halinde akıbetlerinin aynı olacağını da bir göstergesidir. Nitekim 1946'da İran'da, 1975'te Irak'ta Kürtler aynı akıbete uğramaktan kurtulamamışlardır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bölge devletleri yanlış uygulamalarından dolayı bu toplumların büyük devletler tarafından kullanılmalara çanak tutmuşlardır. Bu tarihsel deneyimden gerek bölge devletlerinin gerekse Kürtlerin gerekli dersi çıkartmadığı bugün yaşanan gelişmelerden anlaşılmaktadır.

Ayrıca Sevr Antlaşması Türk toplumunun zihninde bir "Sevr sendromu" oluşturmuştur. Bu sendrom zaman zaman kendini hissettirmekte, her Kürt hareketi ile Sevr Antlaşması arasında özdeşlik ilişkisi kurulmasına neden olarak, Sevr'in hortlatılacağı korkusunu doğurmaktadır. Türk toplumunun ulusal belleğinde Sevr, Osmanlı vatanının (şimdi Türkiye'nin) parçalanması ve yabancıların eliyle kukla devletlerin kurulması biçiminde aşılması güç bir iz bırakmıştır. Nitekim günümüzde Batılı devletlerin bu konuyla yakından ilgilenmeleri Türk toplumunda "yeni bir Sevr" endişesine yol açmaktadır. Bu durum ise devletin bölgeye ilişkin akılcı ve gerçekçi politikalar izlemek yerine duygusal davranmasına ve sert önlemler almasına neden olmaktadır. Bu ise etki-tepki sarmalı içinde Sevr'i gerçekten hortlatmaktadır.

KAYNAKÇA

1. BAYUR Hikmet, **Türk Devletinin Dış Siyaseti**, Ankara, 1942.
2. BOURNE Kenneth–WATT, D.Cameron (Ed.), **British Documents on Foreign Affairs; Reports And Papers from Foreign Office Confidential Print**, Part II, Series B, Vol. I, University Publications of America, 1985.
3. BUTLER Rohan – WOODWARD, E. L. (Ed.), **Documents on British Foreign Policy, 1919-1939**, First Series, Vol. IV, London, Her Majesty's Stationary Office, 1952.
4. -----, **Documents on British Foreign Policy, 1919-1939**, First Series, Vol. VII, VIII, London, Her Majesty's Stationary Office, 1958.
5. EROĞLU Hamza, **Türk İnkılap Tarihi**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1982.
6. EVANS Laurence (Çev. Tevfik ALANAY), **Türkiye'nin Paylaşımı (1916-1926)**, İstanbul, Milliyet Ya., 1972.
7. GÜRÜN Kamuran, **Savaşın Dünya ve Türkiye**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986.
8. LAZAREV M. S. (Çev. Mehmet DEMİR), **Emperyalizm ve Kürt Sorunu, (1917-1923)**, Ankara, Özge Ya., 1989.
9. MESUT Ahmet, **İngiliz Belgelerinde Kürdistan, 1918-1958**, İstanbul, Doz Ya., 1992.
10. MERAY Seha L.; OLCAY, Osman, **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri**, Ankara, AÜSBF Ya., 1977.
11. OLCAY Osman, **Sevr Antlaşmasına Doğru**, Ankara, AÜSBF Ya., 1981.
12. OLSON Robert (Çev. B. PEKER, N. KIRAÇ), **Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Sait İsyanı (1880-1925)**, Ankara, Özge Ya., 1992.
13. -----, "The Kurdish Question in Aftermath of the Gulf War: Geopolitical and Geostrategic Changes in the Middle East", **Third World Quarterly**, Vol. 13, Issue 3 (September 1992), p. 475-499.
14. ÖKE Mim Kemal, **Belgelerle Türk- İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu, 1918-1926**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Ya., 1992.
15. SASUNİ Garo (Çev. B. SARTARYAN- M. YETKİN), **Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yüzyıldan Günümüze Kürt-Ermeni İlişkileri**, İstanbul, Med Yayınevi, 1992.
16. TUNAYA Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, C.2, 2.b., İstanbul, Hürriyet Vakfı Ya., 1988.
17. YILDIZ Hasan, **Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan**, İstanbul, Koral Ya., 1992.